

Туйгу ифодаси бўлмиш шеърда яратилган давр кишисининг хиссиёти акс этади. Хозирги шеърларни туймок ва англамок учун миллатнинг айна дамдаги етакчи туйгуси нималигини билмок лозим бўлади. Синчиклаб каралса, хозир миллат микёсида шиддат билан индивидуаллашиш, шахслашиш жараёни кечаётгани кўринади. Одамларда бошқаларга ўхшашдан кўра ўхшамасликка интилиш майли кучли. Жамиятдаги хар бир шахс ўзини излай бошлаганда шундай бўлади. Демак, бугунги шеъриятни хар бири – шахслашиб, алохидалашиб бораётган миллат кишиси рухиятининг ифодаси дейиш мумкин.

Олам ходисалари каби одам туйгулари хам тинимсиз ўзгаришлар огушида. Интим туйгуларни яширмай ифодаласа-да, ижодий кредосини очик айтавермайдиган шоир Абдулла Шер бир шеърида “Тўрт-беш сўзга бериб атай зеб, Гап тополмай, сизга айтарлик, “Шеър ёзаман ўзим учун”, – деб, Мен килмайман сохта камтарлик!” – дейди. Шоир шеърхонни шунчаки бир истеъмолчи эмас, балки жонкуяр кисматдош, ижодкор шерик бўлишга чорлайди: “Сиз хам дадил Шеърга кўл беринг, Деразангиз чорласин ойни. Хаёлингиз билан тўлдилинг, Варагимда колган ок жойни”. Шеърият билан ороланган учкур хаёл кишини юксалтиради. Сохта кўтаринкиликдан холи, самимий бу сатрлар салмокли ижтимоий юк ташийди.

Чогдош ўзбек шеърияти ялтирок гоёбозлик ва курук чакирикдан кутулиб бормокда. Бу хол катта авлодга мансуб шоирлар ижодини хам яшартиб, ингичкалаштираётир. Ойдин Хожиеванинг ўтган йилги шеърларида ташки дунёнинг холати эмас, балки шоира ички оламининг нозик ва ўзгарувчан манзаралари чизилади. Шоира теран мазмун билан биргаликда ифодалар инжалигига алохида эътибор каратмокда. “Манзара” шеъридаги: “Ковушчалар тўла кенг айвон Тунни хайдаб, туради ушлаб. Тун хонага киролмай хайрон, Сахаргача чалади хуштак”. Бу тўртликдаги хар бир сўз ўзига хос мажозий вазифа ташийди. Айвоннинг “ковушчалар тўла”лиги тасвири кўп болали ўзбек оиласини, айвоннинг тунни уйга киритмай, хайдаши хона ичидаги чирокдан бошка ёруглиги бўлмаган кишлок шароитини, туннинг сахаргача уйга киролмай, хуштак чалиши изиллаган киш изгиринини туйдиради. Айтмай билдириш усули шеърнинг таъсир кучини ошириб, унга самимият багишлаган.

Мавжуд поэтик анъаналар соясида колиб кетмасликка уриниш замонавий шеъриятнинг етакчи хусусиятидир. Хозирги шоирлар биров у ёкда турсин, хатто, ўзинида такрорлаб кўймасликка интилади. Усмон Кўчкор ўз шеърларида эскидан эскирок бўлган ишк туйгусини охорли ифодалайди:

Мен ишк деган кисматнинг огир
Кипригида ёшга айландим.
Томчи-томчи томдиму охир,
Охир, гулим, тошга айландим.
Мен тош эдим, ўтлар – шарорлар
Ушатмади, ушатолмади.
Кузлар, кишлар, ёзлар, бахорлар
Юмшатмади, юмшатолмади.

Севгининг тошдай каттик юракнида юмшата оладиган кудрати шеърда: “Сен келдингу эврилди дунё” тарзида ифода этилади. Усмон шеърларидаги “Зорикар, зўрикар, чингиллар ёдим” ёхуд “Кахкаха борлигин англади булут, Куёш борлигини англади олам.

Кўнгиллар англади дарднинг дардлигин... Огочлар англади гуллаш шартлигин, Кайтиш лозимлигин англади кушлар” каби жонўртар сатрлар ўқирман туйгуларини тозалайди.

Эшқобил Шукур шеърларида хаёт чигаллигини англашга, кирланган дунёда кўнгилга дог туширмай яшашга интилиш туйгулари тасвирланади. “Камишзорда кечган тун” шеърида табиатни юрагига кўчирган шоир рухиятининг товланишлари жонли акс этган. Дастлабки банднинг илк икки каторида ўқирман эътиборини тортиши зарур бўлган сўзлар алохида мисрада кайтарилиши орқали табиатнинг жозибали тасвири берилади:

Камишзорда кечаётир тун,

Тун.

Ой нурида яркирайди кўл,

Кўл.

Банднинг кейинги старларида тасвир одамга кўчирилиб, табиат шахслантирилади:

Уватларга тўкилган шудринг –

Сен.

Камишзорни кесиб ўтган йўл –

Мен.

Ушбу шеър фидойи ошиқ холатининг самимий ифодаси эканидан ташқари, ички ва ташқи, бирламчи ва иккиламчи кофияга эгаллиги билан ёдда қолади.

Кўчкор Норқобилнинг кўнгил холатларини табиат манзараларига сингдириб юборган шеърлари тобора ёлғизланиб бораётган замондошимиз рухиятининг бадий ифодаси ўларок ижтимоий кимматга эга: “Сўнмаса бас калбинг шафқати, Гоҳо маъюс, гоҳо эркаман. Ёлғизликка йўқдир тоқатим, Ёлғизликдан, жоним, кўркаман” мисраларида шоир чоғдошимизнинг ана шу туйгуларини акс эттирган.

Инсон рухиятидаги инжа холатларнинг ингичка тасвирини беришга мохир шоира Хосият Рустамова шеърларида кўнгил манзаралари воситали манзаралаштирилади. Унинг “Хар тун кунларингни ёяман ювиб, Гуноҳкор бандадай эгилар симдор. Хеч кимса кўрмасдан колсайди қуриб, Хеч кимса кўрмасдан кетсайди губор” сатрларида тўқис бахтни яқинлар ўртасидаги муносабатлар губорсизлигида кўрган аёл рухияти ифодаланади. Ёрнинг кунлари доғли экани боис симдор эгилади. Энг яқин кишида доғлар бўлмаслигини орзулаган шоира ўзбекнинг кизи сифатида бу доғлар ўзгалар кўзига ташланмаслигини истайди.

Салим Ашур маснавий йўлидаги “Титрок” шеърида табиат ва рухиятдаги инжа титрамаларни акс эттиради: “Новдалар учида титрайди баҳор, Хавода титрайди энг охири қор. Огочларда балққан рангларда титрок, Қайдадир қапалак титрокка мушток. Сўқмоқлар титрайди жон қирган қаби, Титрайди сойларнинг сеҳрли лаби. Эй аёл, не учун жонингда титрок, Наҳот, шундай дамда сайр этасан тоқ?” Бу мисраларда тақдир томонидан титрокка йўликтирилган аёл ва бундан хайратга тушган шоир туйгулари акс этади.

Бу оламда тасаввур ва кайфиятгина хақиқатдир. Кўнгли юксалган одамнинг кўзини чўл ҳам қувонтиради, гамга ботган кишининг кўзига чаман саҳродай туюлади. Ибодат Ражабова онасидан айрилган оиладаги музтар кайфиятни шундай ифодалайди:

Дастурхоннинг бир чеккаси бўш

Бўм-бўш уйда хайрон туттарок.

Она, сизсиз отам ховлиси –

Ўртасидан йиртилган байрок.

Онасизлик ўрни тўлмас мусибатдир. Шоира шундай холатга тушган шахс рухиятини

дастурхоннинг бўш чети, кераксизлигидан хайрон туттарок холати, киммати бутунлигида бўлган байрокнинг йиртилгани тасвири оркали нозик ифодалайди. Айтишдан кўра ишора килиш маъкул кўрилган “Кумбостида ўрик гуллади, Томлар ўсиб кетди бир кулоч” сатрлари кўкламда ўрик гуллаб, томлар устидаги майсалар авжланиб, кизгалдок гуркираши холатини тасаввурда жонлантиришга хизмат килади.

Шоира Жумагул Сувонова мохият кўнгилда экани, оламини обод кўрмокчи бўлган одам дилни тозалаши зарурлигини:

Ноиложлик ичра илож кидириб,
Кайта тўлдирмокчи бўламан дилни.
Бунинг учун аввал ювиб, тозалаб,
Офтобда куритиш керак кўнгилни
тарзида акс эттиради. Моддийлашаётган рухият ифодаси бўлмиш бу сатрлар ўқирманни сергак торттиради.

Йўлдош Эшбек табиат ходисаларини жонлантирар экан, уларга шокир инсонга хос хусусиятлар бахш этади:

Ялпизлар пичири таралар,
тоғлар бир кайрилиб кўяди.
Хавони охангдор арилар
муаттар излар-ла бўяди.

Шоир шеърларидаги “Тоғлар кўк когозга ўхшаб кўринар, лолалар эриган алвон бўёқдир. Арча тушаман деб, пастга уринар, дўпписин туширган момокаймодқир” ёки “Шамол соясига ўхшаган хаёл, тебратиб туради мудраган чолни. Анхор аста туртиб ўтади, хиёл ўзин тутиб кулган дол мажнунтолни” сатрларида табиат зиммасига одамга хос вазифа юкланади. Одамнинг табиатдай табиий бўлишини орзу қилган Йўлдошнинг: “Осмон сигар кўнгилга кўнгилли бўлиб кетар” сингари қутилмаган ифодалари инсонни тоза ва кўнгилли кўриш иштиёки махсули сифатида ёдда қолади.

Улкан шоиримиз Усмон Азим бир шеърда:

Чопар шамол товонлари хўл,
Чопар шамол минг оёк, минг кўл.
Силкинади хар дарахт, хар ўт,
Бу тулпорга барибир ўнг-сўл.
Йўлсизлик хам унга йўлдир йўл,
Йўқолмаса басдир ҳаракат.

тарзида шамолнинг гоят жонли тимсолини чизади. Лекин шоир учун шамолнинг холатини кўрсатишнинг ўзи мақсад эмас, балки барча эзгуликларнинг асоси ҳаракатда эканини билдириш воситасидир.

Истаса, том интим туйгуларгада теран ижтимоий маънолар юклашга мохир Усмон Азим “Дунё тушунсин деб такрору такрор Ўзимнинг ролимни этаман ижро” тарзида ўзини жамият бағрида кўришга маҳкум шахс сезимларини ифодалайди.

Икром Отамуроднинг шеърларида дунё мохиятини англашга интилаётган шахс кўнгил кенгликларидаги зиддиятлар акс этади: “Дарёдай оқар ичимда дард, Дард ичимда қурир дарёдай”. Дарднинг оқиши билан қуриши холати маъно нуктаи назаридан бир-бирига қанчалик зид бўлса, шу жараён туйғули тугилган оғриқларни ифодалашда шунчалик уйғундир. Байтнинг биринчи сатрида дарднинг кўлами, иккинчи сатрида шу дард берган азобнинг даражаси акс этади. Сўзнинг маъно товланишларини теран хис қилган шоир зўриққан туйғуларнинг динамик ҳаракатдаги жонли манзарасини чизади:

“Коядай ўсар ичимда дард, Дард ичимда чўкар коядай”. Шоир юракдаги дард хакида ўқирманга курук ахборот бериб колмай, “Дарахтдай яшнар ичимда дард, Дард ичимда чирир дарахтдай” шаклида дард чекаётган калб холатини кўрсатгани учун шеърхон муаллифнинг эмоционал шеригига айланади. Шеърдаги “ўсар”, “чўкар”, “яшнар”, “чирир” сўзлари ўзаро зидлаш маъносидан ташкари дардманд кўнгилнинг турли холатларини англатади.

Турсун Али шеърларига азалдан кўнгилда портлаш даражасида кечаётган экстремал холатларни кўрсатиш хос. Лекин унинг битикларидаги рухий портлашлар тасвири ўзга шоирларникига сира ўхшамайди. Унинг битикларидаги портлашда ходиса бору шовкин йўк. Турсун Алининг кўнгли товушсиз, хўрсиниб портлайди. Бу хол “Автопортретга чизгилар” шеърида: “Хали уйгонмасдан янрок товушим, ичимда уйгонар хўрсиник. Уйгонар ичимда момакалдирок” тарзида ифодаланади. Турсун Али шеърларининг лирик кахрамони йўкни йўндиргувчи фаол шахс эмас. У – кўпрок бардошли ўйлар сурувчи хаёл кишиси. Шоирнинг кўнгил холати “Ёмгир соясида кутяпман сени, бўшанган булутлар устимдан юзар. Теграмда саболар гирди капалак. ...Юрагимда бардош кўшиқлар куйлар” сингари сатрларда ёркин намоён бўлади.

Ўзига хос шоир Азиз Саид кўп йиллик танаффусдан сўнг “Сувдаги излар” деб аталган шеърлар туркумини эълон килди. Туркумни композицион жихатдан миллий шеъриятимиздаги янгилик дейиш мумкин. Негаки, кофиясиз, факат тескари маъно ва ички мантикий охангга таянилган уч ёки тўрт каторлик шеърнинг илк икки ёхуд уч сатрида муайян бир холат ифодаланади, орадан бир сатр ташлаб битилган учинчи ёинки тўртинчи озод мисрада ўша холатни келтириб чиқарган хаётий асос акс этади.

Сўзга айлана олмай кийналар

Рангли шарлар ичидаги

Нафасим

ёхуд

Туёк тозалаётган шахарлик аёл

Кўлларига ёпишиб колар

Олис яйловдаги майсалар саси.

Борликдан кўра йўкликка ёвукрок юрак титроклари ва кўнгил товланишлари колипга сигмайди. Ўзини тинимсиз текшириб, рухиятидаги эврилишлар мохиятини англашга уринаётган давр кишиси, айникса, ижодкор ўзи ва замондошларининг сувдаги мавж, кумдаги ёзув сингари нотургун ва ўзгарувчан кўнгил холатларини кутилмаган йўсинда ифодалашга уринадилар. Гўзал Бегим тўрт мактубдан иборат бир шеърини “Куммактублар” деб атабди. Гарчи, ўзгачаликнинг ўзи хам баъзан санъат даражасига кўтарилсада, бу шунчаки ўзгачарок кўриниш истаги эмас. Кумдаги иморат омонатлиги, ундаги тасвир лахзалик бўлгани каби куммактубларда хам одамнинг сония сайин ўзгариб турадиган, ўзга тугул, ўзи хам англаб етиши мушкул туйгулари акс этади. Шоира на бош харф ва на тиниш белгилари бор шеърида ўз сезимларини шундай ифодалайди:

югуриб югурар бўғзимда ховур

санчилиб огрийди бармогимда бахт

ипак гулкосада ёвкур табассум

огир хисларимга тўкилар

бош чайкайди тасвирим

согинч

Бу шеърни шунчаки ўқиган киши чигал рухий холат ифодасини туя олмайди.

Муаллифга туйғудош бўлиб, эстетик истеъмолчидан ижодкор мақомига юксала билган ўқирмангина бу мавҳум тасвирлар замиридаги конкрет ҳолат ифодасини илғаши мумкин. Хабиб Абдуназар одамнинг ҳаёл илғамас сезимларини тасвирлашга интилади. Унинг шеърлари ҳаёл ва кечинмаларнинг ўзи каби тинимсиз ўзгариб туради. Шоир бир шеърида тонг отиб, ҳаёлкаш тундан кундузга ўтиш ҳолатини “Билдирмайин кирди тунга, Кундуз шомларга ботиб. Овчимиди тун кўзи-ла Кўйди ҳаёлни отиб?” тарзида ифодалайди. Шоир назарида, ҳаёлдан айрилиш, ҳаётдан айрилишдай... Сезимлари чигал лирик қахрамон рухий ҳолатини Хабиб “Энди юрак юмшок ҳаво, Толиктирар юрак ҳам. Дилни эса тарк этмади Чехралари очик гам” шаклида ифодалайди. Гамнинг очик чехрала экани ўқирманда унга неқбин қараш, гамсизликнинг ўзи гам деган туйғу пайдо қилади.

Бехзод Фазлиддин куш каби эркин, нур сингари ёғдули ва кўланкаси ҳаётни “Ўзун орзу” қилиб: “Бирдан қанот ўсиб чиқса елкамдан, Учсам, ҳаммасини унутсам, кетсам. Асар ҳам қолмас шу кўланкамдан, Армон етолмаган манзилга етсам”,- дейди. Шоир қирланган дунёнинг кўланкаси ҳам тегмай диган покиза маъволарни орзулайди. Лекин у ломаконда эмас, эзгулашган, ўзганинг ўзгачалигидан малолланмайдиганлар орасида яшашни истаганидан: “Учишим ҳеч қимга қелмас малол”,- дейди. Бугунги шоирларни улкан ижтимоий муаммолардан кўра алоҳида бир одамнинг кечинмалари кўпроқ ўйлантиради. Замондош шоир ўқирманга ўғит бермайди, у инсонни яхшироқ тушуниш, туйиш йўлини излайди. Ўзгани ва олами билиш ўзини танишдан бошлангани учун ҳам бугунги шоир учун Мусалламбону айтмоқчи: “Энг катта муаммо – бу менинг ЎЗИМ!” Ўзини текшираётган, кўнгил ҳолатларини илғамокчи бўлаётган ижодкорга ўзини қавлаштириш билан овора деб қарамаслик, унинг ўзлиги пучмоқларида ҳамиша бошқалар ҳам борлигини ҳисобга олиш лозим.

Зебо Раҳимова сўзга кўшимча маъно юқлаб, мисраларда уни ўзгача товлантира билади. У: “Шодлик нуқтасида учрашамиз биз, Гурбат кўчалари қимсасиз, қариб. Ҳаёт – кун кетидан кун тилаган қиз, Бу умр узайиб борар қисқариб” сатрларида ўтаётган умрнинг узайиши қолаётган умрнинг қисқариши эканини қутилмаган йўсинда ақс эттиради.

Меҳриноз Аббосова Яратганга астойдил интилиш одамга чексиз имкониятлар бериши, унга бўлган муҳаббат олдида бошқа ҳар қандай туйғу ҳечлигини “Одимласам фақат Сенинг ёдинг-ла, Тикон ҳам янчилди гул каби юмшок” дейди. Бошқа бир шеъридаги “Хузурлар беҳузур қилади мени, Ноқулай бўламан қулайликлардан” сингари мисралар Меҳринознинг олам ҳодисалари ва одам сезимларига ўзгача назарда қарай олишини кўрсатади.

Тароватли шеър юқумли ҳамдир. Шу сабаб соғинч туйғуси теран ифодаланган шеър ўқирман юрагини соғинчдан орзиктиради: “Соғиндим, онажон, соғиндим бирам, Димокка урилган оққурай тотин. Кўзимнинг олдидан қетмас сираям, Похол чайла, бола, ўроқчи хотин”. Ақмал Саййиднинг “Соғинч” шеърида ақс этган бу манзара ёдга муҳрланиб қолган, бири эсланганда иккинчиси “чақириладиган” хотиралардир. Шоирнинг: “Қампирнинг кўлида қаранг таёғи, Қочиб томга чиқиб олар болалик!” сатрлари ўқирманга ўтмишдаги шўх болалигини эслатади.

Умумлаштириб айтганда, бултурги ўзбек шеърларига ҳос асосий хусусиятлар қуйидагилардан иборат дейиш мумкин:

1. 2012 йилдаги шеърлар шахслашаётган ва шу сабаб ўзини танишга интилган замондош руҳияти товланишларини кўрсатишга бағишланган.
2. Бугунги ўзбек шеъриятида ўзидан қоникмаганидан тафакқури ва руҳияти

пучмоқларини тинимсиз тафтиш қилаётган кўнгил кишиси ҳолатларини тасвирлаш устуворлик қилади.

3. Замонавий шеърятда ватан ва миллат тушунчаларига моддийдан кўра, кўпроқ маънавиятга доир рухоний туйғу сифатида ёндашиш етакчи.

4. Ҳозирги шеърларда йирик ижтимоий муаммолардан кўра алоҳида бир шахс тафаккури ва рухиятидаги муаммоларни тасвирлашга эътибор кучайган.

5. Бу шеърятда чоғдошларимиз тафаккури, рухияти ва амалларидаги умумий жihatлардан кўра, улардаги кайтарилмас ўзига хосликни кўрсатишга кўпроқ эътибор қаратилган.